

- Sorrentino [The period of the first heart attack. Young Pope directed by Paolo Sorrentino], in: *Iskusstvo kino*. Janvar № 1. Retrieved April 20, from old.kinoart.ru/archive/2017/01/period-pervogo-infarkta-molodoy-paparezhisser-paolo-sorrentino.
- Shavlohova, A., Shental, A. (2016) *Grjem Harman: «Za jestetikoj – budushhee filosofii»*. *Filosof, kotoryj prevratilsja v demonicheskiju zebra* [Graham Harman: «Aesthetics is the future of philosophy». A philosopher who turned into a demonic zebra]. Retrieved April 25, 2020, from <https://www.colta.ru/articles/art/12175-grem-harman-za-estetikoy-budushee-filosofii>.
- Jampolskij, M. B. (2018) *Park kultury: kultura i nasilie v Moskve segodnja* [Culture Park: Culture and Violence in Moscow Today], Moskva, Novoe izdatelstvo, 198 p.
- Bishop, C. (2012) *Artificial Hells: Participatory Art and the Politics of Spectatorship*, London, New York, Verso, 384 p.
- Bunnell, N. (2015) *Oscillating from a Distance: A Study of Metamodernism in Theory and Practice*, in: *Undergraduate Journal of Humanistic Studies*. Spring, vol. I, pp. 1–8.
- Hutcheon, L. (2002) *The Politics of Postmodernism*, New York, London, Routledge, 232 p.
- O'Sullivan, S. (2001) *The Aesthetic of Affect Thinking Art Beyond Representation*, in: *Angelaki Journal of Theoretical Humanities*, vol. 6, # 3 (December), pp. 126–140.
- Rudrum, D., Stavris, N. (eds.) (2015) *Supplanting the Postmodern. An Anthology of Writings on the Arts and Culture of the Early 21st Century*. New York, London, New Delhi, Sydney, Bloomsbury Academic. 400 p.
- Vermeulen, T. and van den Akker, R. (2010) *Notes on Metamodernism*, in: *Journal of Aesthetics and Culture*, #2: pp. 1–14.

Стаття надійшла до редакції 2.05.2020

Стаття прийнята 2.06.2020

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2020.2\(34\).218118](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2020.2(34).218118)

УДК 179.7: 17.032

Наталія Бородіна

ІРОНІЯ У КІНОВСЕСВІТІ ЛЮДЕЙ Х ЯК ПРОБЛЕМА ЕВОЛЮЦІЙНОЇ ЕТИКИ

Дискусія Докінза/Уілсона чи повинен перемагати сильніший згідно з законами еволюційної біології та чи можна побудувати на цих засадах еволюційну етику, отримала відображення у багатьох оповіданнях, мемах та сучасному кинематографі. Найбільш відомою стала екранізація цієї полеміки у франшизі Людей Х, яка останнім часом дуже відрізняється від оригінальних коміксів 60х років. Перезапуск франшизи дозволить зробити проблеми еволюційної етики більш яскравими та додав значну частину іронії.

Ключові слова: іронія, еволюційна етика, Докінз, соціобіологія, Уілсон, Люди Х.

Багато серйозних етичних проблем настільки серйозні, що їх намагаються оминати як вчені, так і пересічні люди, проте про них з задоволенням розмірковують диктатори. Одна з них – це проблема співвідношення етики та теорії еволюції. Загалом посперечатись на тему еволюції здатні широкі верстви населення, але дослідити все наслідки у морально-етичному аспекті – це вже скрупульозна праця для фахівців.

Як залучити людей до обговорення цієї теми? Перша досить вдала спроба належала шкільній програмі СРСР – змусити школярів, які ще нічого не тямлять в етичних проблемах, читати досить важкий роман «Злочин та Кара» Достоевського, розповісти їм що Раскольников (прибичник теорії, якщо ти сильний – тобі все можна) вчинив погано і залишити неприязнь до цього кола проблем на все життя. Але ж ця спроба давала безпрецедентні цифри – майже 100% охоплення населення. До речі, досі цей роман залишається в українському ЗНО – «дитяча» книга про взаємини вбивці з проституткою та гвалтівником-педофілом, планування злочину, намагання втекти від закону та каторгу. Мабуть, дуже корисні навички для сучасної дитини.

Західна модель знайомства з проблематикою значно «тонша» – вона не нав'язує примусове вивчення проблеми через шкільну програму, вона пропонує подивитися «дитяче кіно» по коміксах, наприклад, Люди Х. Екшн фільм, куди більшість людей йшли за візуальними ефектами, ставить не аби які складні проблеми і через приклади показує нам, куди призводять вибір різних схем вирішення. Найбільш важливі зіткнення з цією тематикою у фільмах відбуваються під час іронічних діалогів – тому дійсно значним надбанням західних дослідників є використання іронії для залучення до

діалогу, тому що серйозна манера у дусі Достоєвського у багатьох відразу нейтралізує бажання вивчати тему.

Мені пропонували студенти подивитись фільми серії «Люди X» ще 10 років тому, але ж я, як дослідник, вихований в СРСР, вважала коміксові фільми «низьким жанром», який не вартий серйозного дослідження. А дарма. Проте наразі я мала змогу подивитися всю серію з початку до кінця, тоді як справжні фанати дивились її «з середини» – спочатку зняли фільм про 90-і роки, потім про 2000-ні, а вже потім про початок у 70-ті.

Аналіз останніх публікацій зберігає цю тенденцію – в той час як західні дослідники активно долучають матеріали фільмів до обговорення етичних досліджень [Wubtow 2011], на теренах колишнього СРСР ця проблематика досі вважається ненауковою.

Є досить велика кількість есеїв на тему «так або не так повинен був виглядати цей фільм, наприклад, Марат Шабаєв [Шабаєв 2018]. Є декілька педагогічних досліджень про вплив коміксів на дітей, зокрема Р. В. Вороніна [Вороніна 2016], є ряд досліджень О. Довгополої коміксів в контексті історичної пам'яті (графічний роман «Маус»).

Також почала з'являтися в дослідженнях тема еволюційної етики – але в теоретичному, а не в прикладному аспекті, зокрема роботи К. Дзюба «Щодо розуміння та впровадження морально-етичних концепцій у світі впродовж XVIII–XX ст.» [Дзюба 2015], М. Скалецький «Етична спадщина К. Твардовського в її сучасній ретроспекції» [Скалецький 2015], І. Маслікова «Типологізація етичних вчень як метод етичних досліджень» [Маслікова 2012].

Тому прикладні аспекти еволюційної етики залишаються недостатньо вивченими.

Мета роботи – дослідження прикладних аспектів еволюційної етики на прикладі іронії у фільмі Люди X.

Для ознайомлення з проблемою франшиза «люди Ікс» використовують типовий діалог аспіранту з родичами:

Сестра просить брата (Чарльза Ксав'є), що пише дисертацію:

– Я хочу спати. Почитаєш мені?

– Ні. У мене захист на носі. Треба займатися.

– Відмінно. Твоя дисертація мене відразу вирубує.

– «Мутований родич неандертальця – гомо сапієнс – це відхилення від норми. Мирне співіснування, якщо воно взагалі було, тривало недовго. Всі без винятку дані показують, що поява мутованої людини в будь-якому регіоні призводило до негайного зникнення його менш розвиненого родича» [Фільм «Люди Ікс: Перший клас» 2011].

Згідно теорії еволюції, більш слабкий вид буде замінений на більш сильний, адаптований, пристосований. Начебто це і є рецепт в побудові

етики – людина повинна бути сильною, тому що виживає тільки найсильніший. Нічше б погодився з такою постановкою питання. Таким чином, еволюція не зупиняється, а постійно з'являються нові види, мутації: Homo erectus змінив Homo ergaster, а той витіснив Homo habilis, зараз домінує Гомо Сапієнс. Але ж мутація продовжується і класичний різновид Гомо Сапієнса також не є найбільш сильним. Можна уявити собі, як в результаті природної генетичної мутації (як у серіалі Люди Ікс), або у результаті наукових досліджень (як у «Капітані Америка» або «Халк») з'явиться нова форма людини, більш сильна та міцна. Що тоді є ми? Ми тоді є аналогом Гомо ергастера – тобто минула форма розвитку, яка повинна зникнути. Людство повинно адаптуватися, щоб вижити.

Перший фільм «Люди Ікс» досить жорстоко іронізує над цєю гіпотезою. Мутанти усвідомлюють, що їх багато, що Земля вже десь на десяту частину населена мутованими людьми, які є більш розвинутими формами людини. Вони вирішують зібратися разом і створити «команду особливих». Одним з них становиться мутант, який вміє адаптуватися під будь-які обставини – тобто дихати як риба і таке інше. Мутант отримує прізвисько «Дарвін». І саме Дарвін загинув першим, коли ворог прийшов до тільки-но зібраної команди, яка ще не була в змозі чинити опір.

Мутант, що збирається захопити світ, приходять до команди Людей Ікс і каже: «Мене звати Себастьян Шу і я не ображу вас. Друзі мої, гряде революція, коли люди узнають, хто ми такі і що ми можемо, перед кожним з нас стане вибір бути рабом або повстати. Вибір вільний, але хто не з нами, той проти нас. Ви або з людьми, які ненавидять та бояться нас або ідете зі мною, щоб жити як королі та королева».

Дарвін спробує вдати, наче він іде на сторону Шу.

– Розповіси нам про свою мутацію, – пропонує Шу.

– Я адаптуюся, щоб вижити, тому я іду з вами.

Але «перехід Дарвіна» виявляється спробою вбити Шу і врятувати друзів. Шу спалює Дарвіна, і коли Дарвін розпадається на попіл, Шу каже: «Ну, адаптуйся» [Фільм «Люди Ікс: Перший клас» 2011].

Ця загибель Дарвіна на самому початку фільму дуже засмутила фанатів коміксів, багато було написано рецензій щодо невдалого сценарію. Але якщо розібратися, ще жодне дослідження так вдало за кілька хвилин не показувало всі помилки теорії еволюційної етики: вона не працює. Навіть якщо ти вмієш вдало пристосовуватись до обставин, це ніяк не гарантує твоє виживання.

Далі фанати фільму ще безліч разів стикнуться з цією проблематикою у діалогах професора Чарльза Ксав'є та його друга мутанта Еріка Леншера. Фільм показує, що окрім того, що нам доведеться зіткнутися з проблемою

морального вибору між сильнішими та слабкими, нам також доведеться зіткнутися з проблемою ксенофобії. «Звичайне людство» само провокує на війну більш генетично розвинутих мутантів своїм невмінням сприйняти нове, ворожим ставленням та агресією. «Because of their dangerous powers and their strange appearance, these mutants would be hated and feared by normal people. Professor Xavier's school provides them with an environment free of fear and hatred, where they can learn to control their powers to useful ends. For an additional touch of pathos, Xavier himself (codenamed Professor X), though a mutant of great power, is also a wheelchair-bound invalid» [Wybrow 2011].

Тому в подальшому Ерік Леншер (дуже сильний мутант Магніто) неодноразово висловлює гіпотезу, що людство – це тупикова гілка еволюції, і мутанти повинні очолити Землю, підкорив собі звичайних людей. Звичайно ж, діалоги подають цю проблему у «фірмовому» іронічному дусі:

Чарльз: Не відвертайся від них [людей], Ерік.

Ерік: Що ти хочеш від мене, Чарльз? Я чув ці доводи вже багато разів.

Чарльз: Це було дуже давно, людський рід змінився з тих пір...

Ерік: Так ... в гіршу сторону [Фільм «Люди Ікс» 2000].

За цим іронічним діалогом замаскований аргумент «зіпсованості людства», який філософи багато разів висували у дискусіях щодо подальшої долі розвитку планети, саме він став основою і еволюційної етики і гіпотези щодо того, що від зіпсованості попередньої версії людини ми повинні рухатися к більш досконалим формам. У людях Х теорію зіпсованості відстоює Ерік Леншер, який через свої особливі здібності у дитинстві був під тортурами та відчув «зіпсованість людства» на собі. Що стає за аргументом Еріка? Тільки негативний власний життєвий досвід, чи є більш вагомі причини?

По-перше, теорія «зіпсованості людства», яке повинно вступити дорогу більш розвинутої еволюційної формі (*Homo Superior*), співзвучна популярному напрямку – утилітаризму. Утилітаризм керується користю для більшості, а виживання найсильніших у подальшому буде корисним для більшості, хоча наразі мутанти є меншістю (тому не можна ототожнювати ці напрямки, еволюційна етика свідомо обирає сильну меншість, у той час як утилітаризм керується користю для більшості і тільки в наслідках вони збігаються – як прояви консеквенціалізму – тобто вчинкам з розрахунками наслідків). Наслідки еволюційної етики виглядають досить привабливо – залишаються кращі, сильніші та розумніші – вища гілка. Але сам консеквенціалізм чи утилітаризм ще не є аргументами на користь гіпотез еволюційної етики, тому що самі ці теорії мають багато внутрішніх парадоксів та потребують доказів (см. Дилема вагонетки у моєму

попередньому дослідженні [Бородіна 2018]).

– Слухайте мене, жителі цього світу. Це послання кожному чоловікові, жінці і мутанту цього світу. Ви збилися зі шляху. Але я повернувся. Настав Судний день. Всі ваші споруди, всі ваші башти і храми впадуть. Ви ніяк не зможете зупинити те, що гряде. У цього послання лише одна мета: повідомити найсильнішим серед вас – тим, хто володіє найбільшою силою...

– ... Земля буде вашою.

– ... захищайте тих, хто слабкий. Це моє послання світу [Фільм «Люди Ікс: Апокаліпсис» 2016].

М. Епштейн називає противників утилітаристів (тобто тих, хто як Чарльз Ксав'єр пропонує замість «виживе той, хто найсильніший» піклуватись про слабких) егалітаристами [Епштейн 2020]. Але це не зовсім вірно. Егалітаризм пропонує рівність. А те що пропонує Ксав'єр, більш схоже на теорію «завіси незнання» Т. Ролса, яке є теоретичним обґрунтуванням принципу «позитивної дискримінації» [Ролз 1975]. Щоб забезпечити рівні права недостатньо просто надати однаковий доступ: наприклад, професор Чарльз Ксав'єр ніколи б не зміг викладати в ОНПУ через те, що він був людиною на інвалідному візку, а ОНПУ не має жодної системи доступу для людей на інвалідних візках. Тобто ми повинні про слабкі верства населення піклуватися БІЛЬШЕ – і це вже є нерівністю, але саме така нерівність стає основою справді гуманного суспільства – де кожна людина може відчувати себе людиною без обмежених можливостей.

Взагалі, чи можна розрахувати вірний вчинок, використовуючи принцип «меншого зла» і «користі для більшості», характерні для утилітаризму? Більшість людей у сучасному світі вважають, що так, можна, тому що потенційно це принесе більше хороших наслідків. Але звідси з'являються вкрай неприємні проблеми, що кимось можна пожертвувати (наприклад, вами, якщо ви раптом опинилися не в більшості). Основний аргумент противників утилітаризму (прибічників деонтології), що є завжди неприйнятний вчинок (норма, яку не можна порушувати), навіть якщо це вигідно для більшості. І якщо ці норми почати порушувати – то вся цивілізація посиплеться як картковий будиночок.

Ще цікавий нюанс з психологами – вони кажуть, що якщо ви кимось пожертвували для загального блага, вас потім буде мучити «синдром того, хто вижив» і простий математичний вибір «хороших наслідків» може виявитися складніше, ніж здавалося на початку.

Далі, теорія щодо «зіпсованості людської природи» окрім безлічі жартів щодо «жіночої дружби» та інших проявів мізантропії ґрунтується ще й на більш серйозних дослідженнях щодо вродженої агресивності людини. Одним

з перших на цю тему висказався Хобс у своєму відомому «Левіафані»: «Людина людині – вовк», через те, що у кожного з нас свої інтереси, і тому конфлікти неминучі. Але до дослідження Лоренца щодо вродженої агресії ця ідея Хобса не сприймалася надто серйозно. Ще Ніцше колись писав про це «великі епохи нашого життя настануть тоді, коли ми наважимося визнати зло всередині нас нашою кращою рисою», а тут це отримало науково підтвердження – Лоренц каже про те, що агресія є не тільки відповіддю на зовнішнє середовище, це є механізмом вбудованим в природу людини [Лоренц 2000]. Таким чином ми отримаємо доказ того, що людство не тільки зіпсоване, воно ще й небезпечно зіпсоване, агресивне та має загинути.

Багато персонажів людей Х немов би підтверджують цю думку – вони проводять дуже жорстокі досліді на мутантах (ще одна дуже популярна на заході тема – етика наукових досліджень: чи можна виправдати користю для науки жорстокі досліді над мутантами?). Західна етика дала відповідь на це питання ще у Нюрберзькій конвенції, коли заперечила можливість катувань людей навіть з метою користі у медицині (досліді у концтаборах, коли людей піддавали обмороженню, щоб дослідити медичні тонкощі перебігання обмороження). Але досі є багато прикладів того, що через збочену наукову цікавість люди вдаються до дуже жорстоких дослідів. Чи виправдовує їх вроджена агресія? Може вони просто не могли поступити інакше, зі вродженою агресією ж не посперечаєшся? Але ні, останні дослідження стверджують, що «вродженою» агресія може бути тільки у тому випадку, якщо у вас проблеми з наднирниками [Berenbaum, Resnick 1997] або інші захворювання, що не є нормою для людини.

Але еволюційна теорія є науковим фактом, і не можна її заперечити тільки через недоведеність вродженої агресії. Тобто розрахунок етичності вчинків не може бути виправданий вродженою агресією або утилітаризмом, але як тоді працює теорія еволюції щодо людства? Або вона не працює на людстві? У світі тварин виживає сильніший – а у нас ця програма дає збій? І наша етика є закріпленою еволюційною помилкою?

Остаточна відповідь більш складна ніж це здається на перший погляд. Натяк на неї вже є у тому самому епізоді з мутантом Дарвіном на початку історій про Людей Ікс? Чому загинув Дарвін, який мав найбільші еволюційні здібності до адаптування?

Природний відбір в групах працює за більш складним принципом

ніж «виживає найсильніший» (одним з найвідоміших досліджень цієї теми є «Sociobiology: The New Synthesis» Вілсон [Вілсон 1975]). В останніх дослідженнях біології показано, що заради виживання виду в цілому, навіть колонії бактерій (*Pseudomonas fluorescens*) можуть жертвувати найсильнішими заради найслабших, проявляти альтруїзм і самопожертву.

Теорія колективного виживання викликала багато полеміки серед біологів, що заперечували таке «некласичне» розуміння еволюції. Зокрема, Докінз стверджував, що еволюція – це «найбільше шоу на землі» [Докінз 1976], яке зняло нецікаві речі, такі як сірі морські хробаки, і виробило з них прекрасних павичів та розумних людей. Хоча сам Докінз не задає це питання, але з його розмірковувань постає: «Чому ми повинні втручатися в цей величний процес, щоб просто врятувати неповноцінних людських істот від відмирання, оскільки вони не можуть конкурувати зі *Homo Superior*»?

Спроба редукції етики до біології та ідея «виживання найсильніших» може наздогнати нас в будь-який момент нашого життя (я кращий, бо я мутант/багато заробляю/моя шкіра біліше). Відчуття своєї «елітарності» і на цьому бажання бути «кращою гілкою еволюції», яка повинна підкорити інших – як не парадоксально є ознакою «людини-маси» (Те саме «повстання мас», про яке говорив Ортега-і-Гасет, коли люди вважали себе кращими за інших). Щоб вийти за рамки стандартизованого мислення, є дуже проста вправа-періодично робити щось для інших людей. Захищати слабих, як пропонував Чарльз Ксав'є. Саме на такий вчинок людина-маси точно не здатна.

Висновки: Через іронічні діалоги фільми «Люди Ікс» дають нам уявлення про широке коло проблем, пов'язаних з еволюційною етикою, утилітаризмом, егалітаризмом та соціобіологією. Чи можна прогнозувати остаточне вирішення цих проблем? Поступово людство іде до формалізації знань, і білих плям стає все менше, тому ідея Оденберга щодо «кодифікації» етичності вчинків здається досить вдалою: «Якщо мораль створена для того, щоб скласти послідовну, раціональну систему поведінки, то тоді повинен бути шлях кодифікації ідей, який виправдовує, у деяких випадках, дії з добрими та поганими наслідками» [Оденберг 2020].

Допомога тим, хто не є «найсильнішим» одним з базових принципів майбутньої кодифікації етичності вчинків. Саме цю ідею відстоює Чарльз Ксав'є і над якою з доброю іронією полемізують його друзі. Серед

невирішених проблем і перспектив подальшого розвитку слід відмітити небезпечність деяких трактувань цієї допомоги слабким. Допомога слабим не повинна бути «зробимо все за них» або «скажемо їм неправду, щоб не хвилювалися» – це може призвести до тоталітаризму у плані соціуму та до руйнування життя людей – саме в цю пастку попався професор Ксав'є в фільмі «Темний Фенікс», коли через піклування про слабу дівчинку він багато збрехав і це призвело до втрати довіри до нього і через це до майже катастрофічних наслідків.

Яка допомога потрібна і як саме її застосувати? Питання складне, і навіть на цю тему у Людей Ікс є фірмова іронія:

– Людству не потрібна твоя допомога.

– З яких це пір людство знає, що йому потрібно? [Фільм «Люди Ікс: Апокаліпсис» 2016].

На сьогоднішній день, як визначити етичність допомоги слабким – цю проблему фахівцям ще належить вирішити.

Список використаної літератури

- Бородіна, Н. В. (2018) *Дилема утилітаризму в кіновсесвіті Marvel*, в: *Філософські проблеми гуманітарних наук*. Київ, № 2, сс. 25–28. Дата звернення: 20.05.20. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Frgn_2018_2_5.
- Воронина, Р. В. (2015) *Комикс как особый жанр детской литературы*. Дата звернення: 20.05.20. Режим доступу: <http://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/13958/7/%D0%92%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D0%B0.pdf>.
- Дзюба, К. (2015) *Щодо розуміння та впровадження морально-етичних концепцій у світі впродовж XVIII–XX ст.*, в: *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*. Харків, вип. 47.
- Епштейн, М. (2020) *Кого спасать, если нельзя спасти всех?* Дата звернення: 20.05.20. Режим доступу: <https://novayagazeta.ru/articles/2020/04/13/84885-kogo-spasat-esli-nelzya-spasti-vseh?fbclid=IwAR0OG6qBIPvYAgYt2LsPZN6phwQIPyDUVrSgxHvRAW2Rl92bR5d0ZxYJQmA>.
- Лоренц, К. (2000) *Кантовская концепция a priori в свете современной биологии*, в: *Эволюция. Язык. Познание*. Москва: *Языки русской культуры*. Дата звернення: 20.05.20. Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20120413063151/http://www.ltn.lv/~elefzaze/lorenz/apriori.html>.
- Маслікова, І. І (2012) *Типологізація етичних вчень як метод етичних досліджень*, в: *Гуманітарні студії*, вип. 15, сс. 74–82. Дата звернення: 20.05.20. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gums_2012_15_12.

Нюрберзька конвенція. Дата звернення: 20.05.20. Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D1%8E%D1%80%D0%BD%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81.

Одерберг, Д. С. (2020) *Доктрина подвійного ефекту. Філософія та гуманізм*, № 11. Дата звернення: 20.05.20. Режим доступу: <http://philhum.000webhostapp.com/>.

Ортега-и-Гассет, Х. (1991) *Восстание масс*. Дата звернення: 20.05.20. Режим доступу: http://lib.ru/FILOSOF/ORTEGA/ortega15.txt_with-big-pictures.html.

Ролз, Дж. (1995) *Теория справедливости*, под ред. В. В. Целищева. Новосибирск, Издательство Новосибирского университета.

Скалецький, М. (2015) *Етична спадщина К. Твардовського в її сучасній ретроспекції* (до 150-річчя від дня народження), в: *Humanitarian vision*, Vol. 1, № 2, сс. 103–108. Дата звернення: 20.05.20. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hv_2015_1_2_19.

Шабасєв, М. (2018) *Дефектный ген: Как «Люди Икс» уничтожили самих себя*. Дата звернення: 20.05.20. Режим доступу: <https://www.kinopoisk.ru/media/article/3376415/>.

Berenbaum, S., Resnick S. M. (1997) *Early androgen effects on aggression in children and adults with congenital adrenal hyperplasia*. Дата звернення: 20.05.20. Режим доступу: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9373884/>.

Dawkins, R. (1976) *The Selfish Gene*. Oxford University Press.

Wilson, E. O. (1975) *Sociobiology: The New Synthesis*. Belknap Press.

Wybrow, C. (2011) *Why help the weak if it thwarts evolution?* Дата звернення: 20.05.20. Режим доступу: <https://salvomag.com/article/salvo18/x-men-ethics-class>.

Наталія Бородіна

ИРОНИЯ В КИНОВСЕЛЕННОЙ ЛЮДЕЙ Х КАК ПРОБЛЕМА ЭВОЛЮЦИОННОЙ ЭТИКИ

Дискуссия Докинза / Уилсона должен ли побеждать сильнейший, согласно законам эволюционной биологии и можно ли построить на этих началах эволюционную этику, получила отражение во многих рассказах, мемах и современном кинематографе. Наиболее известной стала экранизация этой полемики в франшизе Людей X, которая в последнее время очень отличается от оригинальных комиксов 60х годов. Перезапуск франшизы позволит сделать проблемы эволюционной этики более яркими и добавил иронии, необходимой для понимания этой

проблемы.

Ключевые слова: ирония, эволюционная этика, Докинз, социобиология, Уилсон, Люди X.

Nataliia Borodina

IRONY IN THE X-MEN FILM SERIES AS A PROBLEM OF EVOLUTIONARY ETHICS

Dawkins / Wilson's debate about should the stronger win (according to the laws of evolutionary biology) and whether evolutionary ethics can be built on these principles has been reflected in many stories, memes, and contemporary cinema. The most famous is the film adaptation of this controversy in the franchise of X-Men, which has recently become very different from the original comics of the 60s. The restart of the franchise made the problems of evolutionary ethics brighter and added a great deal of irony.

*The main problem of modern bioethics is reasons and mechanism of selection. Should only the stronger survive? Natural selection based on a more complex principle than «the strongest survives». Recent biology studies have shown that for the survival of the species as a whole, even bacterial colonies (*Pseudomonas fluorescens*) can sacrifice the strongest for the weakest, show altruism and self-sacrifice. The theory of collective survival has caused much controversy among biologists, who have denied such a «non-classical» understanding of evolution. In particular, Dawkins argued that evolution was «the greatest show on earth», which removed uninteresting things. This approach raises the question: is humanity an interesting thing?*

Trying to reduce ethics to biology and the idea of «survival of the fittest» can catch up with us at any point in our lives. The feeling of one's «elitism» and the desire to be the «best branch of evolution» that must subdue others is, paradoxically, a sign of the «mass man» (the same «mass uprising» that Ortega y Gasset spoke of when people considered themselves better than others). To go beyond standardized thinking, there is a very simple exercise – periodically doing something for other people. Protect the weak, as suggested by Charles Xavier (X-man). The mass man is definitely not capable of such an act.

Keywords: irony, evolutionary ethics, Dawkins, sociobiology, Wilson, X-Men film series.

References

Borodina, N. V. (2018) Dylema uutilitaryzmu v kinovsesviti Marvel [Dilemma of utilitarianism in Marvel], v: *Philosophical problems of the Humanities*. vol. 2. pp. 25–28. Retrieved May 20, 2020 from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fpgn_2018_2_5.

Voronina, R. V. (2015) *Komyks kak osobyi zhanr detskoy lyteratury* [Comics as a special genre of children's literature]. Retrieved May 20, 2020 from <http://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/13958/7/%D0%92%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D0%B0.pdf>.

Dzyuba, K. (2015) *Shchodo rozumynnya ta vprovadzhenyia moralno-etychnykh kontseptsii u sviti vprodovzh XVIII–XX st.* [Concerning the understanding and implementation of moral and ethical concepts in the world during the XVIII–XX centuries], v: *Zbirnik naukovykh pratz «Pedagogika i psihologiya»*, Kharkiv, vyp. 47.

Epstein, M. (2020) *Kogo spasat, esli nelzya spasti vsekh?* [Who should I save if I can't save everyone?]. Retrieved May 20, 2020 from: <https://novayagazeta.ru/articles/2020/04/13/84885-kogo-spasat-esli-nelzya-spasti-vseh?fbclid=IwAR0OG6qBIPvYAgYt2LsPZN6phwQIPyduvrsgxhvraw2rl92br5d0zxyjqma>.

Lorenz, K. (2000) *Kantovskaya kontseptsiya a priori v svete sovremennoy byolohiyi* [Kant's concept a priori in the light of modern biology], v: *Evolutsiya. Yazyk. Poznaniye*, Moskva: Yazyki russkoy kultury. Retrieved May 20, 2020 from: <https://web.archive.org/web/20120413063151/http://www.ltn.lv/~elefzaze/lorenz/apriori.html>.

Maslikova, I. I. (2012) *Typolohizatsiya etychnykh vchen yak metod etychnykh doslidzhen* [Typologization of ethical teachings as a method of ethical research], v: *Humanitarni studiji*, vyp. 15, pp. 74–82. Retrieved May 20, 2020 from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gums_2012_15_12.

Nurberzka konventsiiya. Retrieved May 20, 2020 from: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D1%8E%D1%80%D0%BD%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81.

Oderberg, D. S. (2020) *Doktryna podviynoho efektu* [Doctrine of the double effect], v: *Philosophy and humanism*, № 11. Retrieved May 20, 2020 from: <http://philhum.000webhostapp.com/>.

Ortega y Gasset, H. (1991) *Vosstaniye mass* [Revolt of the masses]. Retrieved May 20, 2020 from: http://lib.ru/FILOSOF/ORTEGA/ortega15.txt_with-big-pictures.html.

Rawls, J. (1995) *Teoriya spravedlivosti [Theory of justice]*, Novosibirsk, *Izdvo Novosibirskogo universitetu*.

Skaletsky, N. (2015) *Etychna spadshchyna K. Tvardovskoho v yiyi suchasniy retrospektsiyi* [Ethical heritage of K. Tvardovsky in her modern retrospect (to the 150th anniversary of her birth)], v: *Humanitarian vision*, vol. 1, № 2, pp. 103–108. Retrieved May 20, 2020 from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hv_2015_1_2_19.

- Shabaev, N. (2018) *Defectnyi gen: Kak lyudi X unichtozhali samih sebya* [Defective gene: How the X-Men destroyed themselves]. Retrieved May 20, 2020: <https://www.kinopoisk.ru/media/article/3376415/>.
- Berenbaum S., Resnick S. M. (1997) *Early androgen effects on aggression in children and adults with congenital adrenal hyperplasia*. Retrieved May 20, 2020 from: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9373884/>.
- Dawkins, R. (1976) *The Selfish Gene*, Oxford University Press.
- Wilson, E. O. (1975) *Sociobiology: The New Synthesis*, Belknap Press.
- Wybrow, C. (2011) *Why help the weak if it thwarts evolution?* Retrieved May 20, 2020 from: <https://salvomag.com/article/salvo18/x-men-ethics-class>.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2020
Стаття прийнята 12.06.2020

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2020.2\(34\).218119](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2020.2(34).218119)

УДК130.2:005.936.3

Софія Руських

**ЯПОНСЬКІ АНІМЕ У КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ
 ГУМОРУ: ГЛОБАЛЬНА ЛОКАЛЬНІСТЬ**

У статті на основі теорії діалогу культур, глоболокалізації та альтерглобалізму здійснюється інтерпретація семантики японських аніме як виявів філософії гумору. Семіотика гумору виражає його подвійний код як єдності означника та означуваного. Автор використовує класифікацію функцій гумору на прикладі японських матеріалів аніме: гумор як інструмент протесту та гумор як інструмент легітимації. Автор показує, що японська традиція виходить за межі даної опозиції, здійснюючи декодування самого коду, і репрезентуючи гумор як текст у тексті та елемент перебудови суб'єкта.

Ключові слова: глоболокалізація, альтерглобалізм, гумор, аніме, легітимація, протест, подвійне кодування, текст у тексті, означник, означуване.

Аніме як відображення специфіки японської візуальної культури, подібно до «економічного дива», постає не стільки результатом глобалізації, скільки результатом модернізації – специфічного процесу у новітніх культурах Сходу, коли донорські впливи Заходу, диференційовані на ідеологічні та технологічні, з свідомим наданням переваги останнім перед першими, запозичувалися не механічно, а накладалися, вибірково і критично, на кореневі основи місцевої моралі (модель радикального альтерглобалізму). Альтерглобалістичний тип мислення Японії, яка не стояла осторонь патерну «третього шляху», яскраво проявився на прикладі культурних індустрій аніме, заснованих на типовій для японської моделі письма комбінації художніх навичок, візуального мислення і слова, текстуального та графічного контенту [Райхерт 2015: 112].

Відправною засадою наших міркувань послужить обґрунтована в рамках психоаналізу Ж. Лакана та структуральної семіотики Р. Барта теза про взаємозв'язок травми, вакууму, зяяння (Punctum) як внутрішнього непристойного вивороту структури та власне структури – зовнішнього розважального благополуччя креативних індустрій, їх сюжетного тла та історичного контексту (Studium), який наповнюється соціально-філософськими та крипторелігійними посланнями, засвідчуючи наявність у японській культурі симптомів нестачі, компенсованої культурними значеннями. Відповідно, космос аніме, подібно до сучасної квантової фізики або класичної математичної логіки Л. Вітгенштейна, постає як Символічне